

YU ISSN 0027-8084
UDK 808.61/.62

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

НАШ ЈЕЗИК

XXXIII/1–2

СРЕТО ТАНАСИЋ

(Институт за српски језик САНУ, Београд)

ВРЕМЕНСКА УПОТРЕБА КОНСТРУКЦИЈА *НА* + *АКУЗАТИВ*
И *У* + *АКУЗАТИВ* СА ИМЕНИЦАМА КОЈЕ ЗНАЧЕ
ГОДИШЊА ДОБА

Предлошко-падежна конструкција *на* + *акузатив* и *у* + *акузатив* временски детерминишу глаголску радњу у смислу директне локализације. У раду се разматрају услови под којим се употребљава једна односна друга конструкција.

Као што је познато, акузатив је падеж који између осталих функција има и функцију исказивања времена вршења радње. Функцију временске детерминације глаголске радње врши овај падеж у савременом српском језику у конструкцијама са предлозима или са одредбом уз именицу. Са предлозима акузатив може да врши директну локализацију времена — исказујући именицом неки временски одсјек у који пада вршење радње — или индиректну локализацију — исказујући именицом неки временски одсјек прије кога или послје кога се врши глаголска радња. Када је у питању директна локализација глаголске радње, у ту сврху употребљава се акузатив са предлозима *у* и *на*. Ово је све, наравно, већ одавно познато и написано у нашој граматичкој литератури, и у студијама које се баве овим питањем.

Још је Ђура Даничић у својој *Србској синтакси*¹ утврдио и показао на већем броју примјера да се акузатив са предлозима *у* и *на* јавља за исказивање времена у које се врши глаголом исказана радња. Стојан Новаковић у својој *Српској граматици*² не наводи ову конструкцију, а Томислав Маретић у својој *Граматици*³ такође је указао да ове конструкције служе (*и*) за исказивање времена вршења глаголске радње, наводећи знатно мање примјера него што је код Даничића. Такође, Михаило Стевановић у својој *Синтакси*⁴ истиче да се овим предлошко-падежним конструкцијама исказује, поред осталог, и врије-

¹ Даничић, 1858.

² Новаковић 1894.

³ Маретић 1931.

⁴ Стевановић 1991. Употребџи ових конструкција са именицама годишњих доба посвећено је једно питање и у: Ивић 1971.

ме у које пада вршење глаголске радње и илуструје такву њихову употребу већим бројем примјера.

Говорећи о овим предлошко-падежним конструкцијама у функцији исказивања времена вршења глаголске радње, Ђура Даничић се задржао на једној карактеристици конструкције *на + акузатив* којом се она одликује у служби исказивања времена. Ова конструкција, наглашава он, јавља се у служби временске детерминације, „али само за у напредак, т. е. да што бива кад се к њему дође“ и наводи за то примјере, између осталих и: *Посјећи ћеш је на годину*; *Оћемо се на зиму питати*⁵. То значи, другачије речено, да се ове конструкције јављају само онда кад треба да се именује временски одсјек у будућности у коме ће се вршити глаголска радња. Не мора то бити обавезно будућност у односу на моменат говора; може бити, истиче Даничић, и будућност у односу на неко друго вријеме. Између осталих, такву употребу ове конструкције илуструју и ови Даничићеви примјери: *Прође година, а на другу годину дође им други*; *Ибраим-паша дође на њролеће у Ниш*; *Кад на њодне говеда полијежу у планиште* (стр. 514). У вези са конструкцијом *у + акузатив* Даничић није дао сличне напомене: он истиче да се овом конструкцијом са именицом која значи вријеме у које се врши глаголска радња („казуе време кад што бива“ — 546). Такву употребу поменуте конструкције илуструје он бројним примјерима. Пада у очи да се на овој разлици између двије акузативне конструкција после Ђуре Даничића нико није задржавао. Углавном се остаје на констатацији да и једна и друга конструкција служи за исказивање времена у коме се врши глаголска радња.

Предмет моје пажње у овоме раду биће предлошко-падежне конструкције *у + акузатив* и *на + акузатив* са именицама које значе годишња доба: пролеће, лето, јесен, зима. Циљ ми је да на примјерима из савременог српског језика утврдим како се понашају ове конструкције у вези са напоменом коју је исказао Ђ. Даничић уз једну од ове двије конструкције. Прелиминарни увид у стање језичких факата указује на то да се дају утврдити одређене законитости у избору конструкције кад је у акузативу нека од ових именица. Укратко, задатак који сам поставио преда се састоји се у следећем: има ли дистрибуција ових конструкција везе, и какве, са временском припадношћу радње која се њиме детерминише.

Конструкција *у + акузатив* јавља се релативно често у савременом српском језику. Она се јавља у случајевима када се неком од поменутих именица детерминише радња која припада прошлости. То илуструју следећи примјери.

(1)

1. Други пут ми се он јавио у *њролеће* те исте године (Киш, 74).

⁵ Даничић 1858, 513–514.

2. Кућа Аранђела Исаковича, велико здање, на води, на крају сребробогатога Земуна, била је у *јролеће* 1744. године поново лепљена (Црњански, 48).
3. Није јој требала нека нарочита болест па да се угаси. Умрла је у *лејто* исте те године (Андрић 1, 164).
4. У *лејто* након изборног фијаска сједили смо у башти кафане „Шеталиште“ (НИН 31. 12. 98, 35).
5. Тако је, године 1744, у *јролеће*, Вук Исакович пошао на војну (Црњански, 21).
6. Међутим, у *лејто* следеће године водовод је спроведен као што су остварени и довршени сви ранији радови (Андрић 2, 225).
7. Кад је, у *касну јесен*, напуштао варош, Абидага је поново сазвао старешине (Андрић 2, 40).
8. У *лејто* четврте године прошао је кроз касабу први воз (Андрић 2, 227).
9. Дешавало се ноћима кад није могла да спава, у *јесен* или у *јролеће*, да је по целу боговетну ноћ ослушкивала тако неки мучан и једнолик шум споља (Андрић 2, 144).

Анализирана грађа свједочи да се ова конструкција једино и јавља са именицама које значе годишње доба кад је посриједи временска локализација радње која је прошла у односу на моменат говора. У тој функцији не јавља се конструкција *на + акузатив*. Нема утицаја на избор ове конструкције разликовање радње према опозицији референцијалност/нереференцијалност глаголске радње; у посљедњем, деветом примјеру радња је представљена као нереференцијална, у осталим радња је референцијално представљена. Може се, према томе, тврдити да се за детерминацију индикативних прошлих радњи досљедно употребљава конструкција *у + акузатив* са именицама које значе годишња доба.

Исто се понаша ова конструкција код временског транспонованња у прошлост, тј. када се неким другим глаголским обликом исказује прошла радња; у српском језику такву улогу често има облик презента. То се може видјети на сљедећим примјерима.

(2)

1. У *јролеће* пребегне опет у Србију (Даничићев примјер, 548).
2. Биограђани у *лејто* године 1811. подигну нађ праву буру (Вук 1898, 74).

Када се ради о именицама које значе годишње доба, иста конструкција се јавља и у функцији временске детерминације радње која припада садашњости. То илуструју сљедећи примјери.

(3)

1. Рано у *јролеће*, кад су наши суви пашњаци још голи, зелени бокори гороцвета ... прави су украс наших оголићених предела (Туцаков, 293).

2. Чим у *јролеће* израсте за педаљ високо, треба је покосити (Туцаков, 406).
3. У *јесен* се истиче веома лепим ружичастим плодовима (Туцаков, 425).
4. Крајем зиме семе се посеје у топле леје и у *јролеће* расађује на стална места (Туцаков, 254).
5. Од наших врста само ариш међу четинарима збацује лишће сваке године и у *јролеће* образује нове (Топић, 102).
6. У *рано јролеће*, на ливади расте шафран, затим следе љутић, разне врсте детелине и трава да би се у *јесен* јавио мразовац (Маринковић, 211).
7. Таква нечувена и незапамћена ствар може да се деси само у сновима, у сновима или у *јролеће* на капији (Андрић 2, 173).
8. Ко у *љећо* пландује, у *зиму* гладује (Пословица).

И садашње радње, као што је познато, исказују се као референцијалне или неререференцијалне. Исказивање радњи као референцијалних или неререференцијалних, на плану садашњости, има утицаја и на могућност употребе појединих падежних конструкција за временску детерминацију. Конструкција у + *акузатив* јавља се досљедно за временску детерминацију садашњих неререференцијалних радњи⁶. Тако је и овдје, презентом се исказује садашња неререференцијална радња. Ако би неком од ових именица требало детерминисати садашњу референцијалну радњу, употребила би се друга падежна форма: *овога јролећа*; *ове јесени* и сл. Седми примјер се разликује од свих осталих овдје наведених по томе што је конструкција у + *акузатив* употребљена уз глагол специфичне семантичке вриједности — глагол *моћи*, са још неким сличним глаголима, понаша се посебно у погледу изражавања опозиције референцијалност/неререференцијалност⁷. Та посебност овога глагола показује се и овдје. Значи, кад су у питању садашње неререференцијалне радње, онда се у функцији временске локализације те радње јавља само конструкција у + *акузатив*; друга овдје разматрана конструкција нема могућности да се јави.

Конструкција на + *акузатив* јавља се са овим именицама у функцији временске детерминације будућних радњи. То се може илустровати следећим примјерима:

(4)

1. А поново ћу на *лећо* доћи к вама (Стевановић 1991, 413).
2. Доћи ће на *јролеће* (Стевановић, 414).
3. На *јесен* ћу се уписати на факултет (Разг.).
4. Стрњиште смо преорали и на *јролеће* ћемо ту засејати јечам и кукуруз (Разг.).

⁶ Танасић 1996, 62.

⁷ Танасић 1999: модални глаголи такође могу представљати референцијалне и неререференцијалне ситуације; понекад се одредба која указује на опозицију реф./нереф. не односи на модални глагол, већ на глагол који служи овоме као допуна.

5. Деца су ми у граду, раде. Доћи ће ми *на лето* да помогну окопати и покосити (Разг.).
6. Иди ти, а остави ми ћер у очевом дому. Па да *на њролеће* видимо. (Црњански 2, 383).
7. А може *на њролеће* доћи по жену, а то ће омекшати срце и старцу (Црњански 2, 396).

У овим примјерима све радње су представљене референцијално. Такве будуће радње ова конструкција временски детерминисе указујући на онај временски одсјек у будућности, у односу на моменат говора, у коме ће се вршити/извршити дата радња исказана у предикату. Овдје се разликују посљедња два примјера — ту се глаголом у предикату не исказује будућа радња, како је то у прва четири примјера исказано обликом футура првог. Овдје се у предикатима исказује модалност, различито у сваком примјеру. У првом случају, тј. у шестом примјеру, облик презента је употребљен у модалном значењу, у другом случају је модални глагол *моћи* у облику презента са допуном у облику инфинитива. Иако, дакле, немамо футурске облике, и ове модално исказане радње имају будућу временску перспективу у односу на моменат говора⁸; зато је и у овим примјерима временска детерминација изражена истом конструкцијом — *на + акузатив*. Тако се употребљава ова конструкција и кад треба да се исказе да ће се радња поновљати у будућности у једном интервалу који означава именица са значењем годишњег доба: *На лето* ћу ићи сваки дан на базен.

Међутим, за детерминацију будућих неререференцијалних радњи служи и конструкција *у + акузатив* — уп.: *У њролеће* ћемо одлазити на плажу, а *у јесен* ћемо се враћати: А поново ћу *на лето* доћи к вама. Овдје се именица са значењем годишњег доба употребљава неререференцијално: означава временски интервал који се понавља.

Иста конструкција јавља се и при транспоновану презента, кад се овим обликом исказује будућа радња. Тако је у сљедећим примјерима.

(5)

1. Враћамо се *на њролеће* (ТВБ 1, 6. 12. 98, у 19 сати).
2. *На њролеће* наши фудбалери одлазе у Бразил (Разг.).
3. *На лето* идемо на европско првенство (Разг.).

У недостатку већег броја примјера не може се са сигурношћу тврдити да је ова конструкција и једино могућа у овоме случају. Ипак, може се сматрати да је најчешће ова конструкција у употреби.

Употреба конструкције *у + акузатив* као временске одредбе за будућу референцијалну радњу није сасвим искључена. То се може илустровати сљедећим примјерима.

⁸ Милошевић 1982, 10.

(6)

1. Удаћу се у *џролеће* (Разг.).
2. Марко ће се оженити у *јесен*. (Разг.).
3. Вратићу се у завичај у *џролеће* (Разг.).

Поставља се питање има ли какве разлике између ових реченица и сличних у групи (4), да ли на плану будућности ове двије конструкције имају исту функцију у детерминисању глаголске радње. Разлика постоји и може се утврдити. Конструкција *на + акузатив* јавља се кад се именицом указује на с а с в и м о д р е ђ е н о, конкретно годишње доба, на годишње доба њоме именовано које слиједи после момента говора. Тако би се у првом примјеру из групе (4) акузативна конструкција замијенила генитивом са одредбом *сьедећи*: А поново ћу доћи *следећег леша*. Конструкција *у + акузатив* у примјерима из групе (6) не детерминише будућу радњу на исти начин: овдје се њоме исказује да ће се радња (из)вршити у вријеме именовано у тој конструкцији, али то вријеме није одређено, не каже се да ће то бити први временски одсјек означен датом именицом годишњег доба. Сходно овоме, ова конструкција би се могла замијенити генитивом са детерминатором који не подразумејева одређеност. Тако би трећи овдје наведени примјер гласио: Вратићу се у завичај *једнога џролећа*⁹.

На основу овдје наведених примјера може се запазити још једна разлика међу овим акузативним конструкцијама. Конструкција *у + акузатив* дозвољава увођење детерминатора уз именицу којим се из временског простора исказаног именицом издваја мањи одсјек, док конструкција *на + акузатив* не дозвољава такво омеђавање. Овакву могућност прве конструкције потврђују седми примјер из групе (1) и шести примјер из групе (3): Кад је у *касну јесен* напуштао варош, Абидага је поново сазвао старешине; У *рано џролеће*, на ливади расте шафран (...).

Одавно је уочено да се семантичка категорија времена уобличава ослањајући се увелико на семантичку категорију простора. То се за временску употребу конструкција *у + акузатив* и *на + акузатив* и изричито наглашава¹⁰. Међу овим конструкцијама, када оне имају службу просторне детерминације глаголске радње, постоји разлика. М. Стевановић за конструкцију *на + акузатив* истиче да се овом конструкцијом именује „место завршетка (...) или се само претпоставља да се то кретање завршава на површини некога појма, односно на његовом горњем крају или се што ставља на горњу страну чега“¹¹, док акузатив с предлогом *у* „означава завршетак кретања, односно усмереност у

⁹ Овакву интерпретацију овјерили су ми у усменом разговору академици Милка и Павле Ивић, бивши сарадници Института за српски језик САНУ, као и др Мирослав Николић, садашњи сарадник Института.

¹⁰ Ивић 1958, 152. Подробно се о уобличавању семантичког модела временске детерминације уз ослањање на модел система за изражавање просторних односа говори у књизи Пипер 1997.

¹¹ Стевановић 1991, 408.

унутрашњост појма с именом у акузативу, у границама, односно међу деловима, или на ограниченем простору онога што тај појам значи¹². У овој разлици међу двије анализиране конструкције која се огледа кад оне врше службу одређивања мјеста вршења радње може се тражити извор разлике и кад оне временски детерминишу радње.

Анализа језичких факата дозвољава да се изведе сљедећи закључак. Конструкција у + акузатив и на + акузатив у реченици врше временску детерминацију глаголске радње у смислу директне локализације. Између осталих, у овим конструкцијама јављају се и именице које значе годишње доба. Када се ове конструкције уобличавају са неком од ових именица, избор конструкција није слободан, већ се заснива на критеријуму који је помало необичан у српској синтакси падежа. Наиме, када се детерминишу радње које припадају прошлости у односу на моменат говора, досљедно се јавља конструкција у + акузатив. Само у једном случају могућа је употреба друге овдје разматране конструкције — у случају који је уочио Ђура Даничић: ријеч је ипак о ријетком изузетку. И када се детерминишу садашње неререференцијалне радње, употребљава се досљедно конструкција у + акузатив. Конструкција на + акузатив употребљава се за детерминацију будуће референцијалне радње (и радње која се понавља у једном интервалу који означавамо именицом годишњег доба). Овдје је именица употребљена референцијално: њоме се потпуно идентификује онај временски одсјек у будућности у коме ће се (из)вршити нека радња. Кад се у овој конструкцији именица годишњег доба употребљава неререференцијално, кад се указује само на чињеницу да ће вријеме вршења будуће референцијалне радње представљати временски одсјек који се именује датом именицом без одређивања који је то одсјек у бесконачном циклусу понављања, онда се употребљава конструкција у + акузатив. Конструкција у + акузатив употребљава се и за именоване годишњег доба као временског интервала који се понавља при временској детерминацији будућих неререференцијалних радњи.

ИЗВОРИ

- Андрић 1 — Иво Андрић, *Жена на камену*, Нолит, Београд 1962.
 Андрић 2 — Иво Андрић, *На Дрини ћуприја*, Слово Љубве, Београд 1978.
 Вук, 1898 — [Вук Караџић] *Грађа за српску историју нашега времена и живојих најзначајнијих поглавица*, Београд
 Киш — Данило Киш, *Башта, њејео*, БИГЗ, Београд 1972.
 Маринковић — Маринковић, *Биологија за 3. разред средње школе*, Београд 1996.
 НИИ — НИИ, *Недељне информативне новине*, Београд
 Топић — Б. Топић, *Биологија за 1. разред средње школе*, Београд 1996.
 Туцаков — Ј. Туцаков, *Лечење биљем*, Београд 1990.
 Црњански 1 — Милош Црњански, *Сеобе 1*, Нолит, Београд 1973.

¹² Стевановић 1991, 414–415.

Црњански 2 — Милош Црњански, *Сеобе 2*, Нолит, Београд 1973.

ТВБ 1 — *Телевизија Београд*, први програм

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

- Даничић 1858 — Ђура Даничић, *Србска синџакса*. Написао Ђура Даничић. Део први, Београд
- Ивић 1958 — Милка Ивић, *Систем предлошких конструиција у српскохрватском језику*, Јужнословенски филолог XXII, Београд
- Ивић 1971 — Милка Ивић, *Квесионар за употребу падежа у савременом српскохрватском језику*, Зборник МС за филологију и лингвистику 14/1 (Нови Сад), 159–171
- Маретић 1931 — *Грамајика и сџилистџика хрватскога или српскога књижевног језика*. Друго поправљено издање. Написао Т. Маретић, Загреб
- Милошевић 1982 — Ксенија Милошевић, *Обиљежавање будућности у српскохрватском језику*, Књижевни језик 11/1, Сарајево
- Новаковић 1894 — Стојан Новаковић, *Српска грамајика*, Београд, Друго издање, Београд
- Пипер 1997 — Предраг Пипер, *Језик и џросџор*, XX век, Београд
- Стевановић 1991 — Михаило Стевановић, *Савремени српскохрватски језик II. Синџакса*, пето издање, Београд
- Танасић 1996 — Срето Танасић, *Презениј у савременом српском језику*, Београд
- Танасић 1999 — Срето Танасић, *Семантика глагола и иџеративности*, Јужнословенски филолог LV

Р е з ю м е

Срето Танасић

ВРЕМЕННОЕ УПОТРЕБЛЕНИЕ КОНСТРУКЦИЙ *НА + ВИНИТЕЛЬНЫЙ И У + ВИНИТЕЛЬНЫЙ ПАДЕЖ* ПРИ СУЩЕСТВИТЕЛЬНЫХ ОБОЗНАЧАЮЩИХ ВРЕМЕНА ГОДА

В настоящей статье автор рассматривает распределение конструкций *у + винительный падеж* и *на + винительный падеж* — при существительных, обозначающих времена года.

Распределение этих конструкций в современном сербском языке зависит: а) от временной принадлежности глагольного действия к-торое они определяют, б) от того представляют ли действие референциально или же неререференциально.

Минувшие, референциальные и неререференциальные, действия — определяются конструкцией *у + винительный падеж*. Конструкцию же *на + винительный падеж* используют только для определения прошлого действия которое является будущим *по отношению к определённом времени* в прошлом.

Кконструкция *у + винительный падеж* используется и для определения *настоящих неререференциальных действий*; настоящие же референциальные действия, как правило, не определяются этими конструкциями.

Будущие референциальные действия и повторяющиеся действия — определяются конструкцией *на + винительный падеж*, когда существительное обоюначает конкретное время года, то есть когда она употреблена референциально.

Когда же существительным не отмечается конкретное время года, т.е. когда оно употреблено нерезеренциально, для определения времени будущих резеренциальных действий — тогда используют конструкцию *у + винительный падеж*. Ту же конструкцию используют и для того, чтобы отметить время года, в к-ром будет повторяться и глагольное действие.